

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธศาสนิกายเซนได้รับความสนใจจากผู้คนในยุคปัจจุบันพอสมควร นอกจากจะเป็นนิกายที่มีฐานตั้งมั่นเป็นปึกแผ่นในประเทศจีนและญี่ปุ่นแล้ว เชนยังขยายวงกว้างไปสู่การรับรู้ของชาวยุโรปและอเมริกาโดยผ่านทางข้อเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ อีกด้วย ในบรรดานักวิชาการเหล่านั้น มีผู้ที่ได้รับการนับถืออย่างสูงในประเทศตะวันตกอยู่ 2 ท่านคือ¹ ดร.ซุซูกิ (Daisetz Teitaro Suzuki) และ ดร.ดุมูลิน (Heinrich Dumoulin) ท่านแรกแม้จะมีผลงานเกี่ยวกับพุทธศาสนาหยาบและนิกายเซนสาขาต่าง ๆ แต่ก็ได้รับการยอมรับกันที่ท่านเป็นนักวิชาการในนิกายรินไซเซน และที่สำคัญคือ มีผู้เชื่อว่า ท่านได้บรรลุการรู้แจ้งในนิกายรินไซเซนมาแล้ว² ส่วนท่านที่สองเป็นผู้ดำเนินการแห่งสถาบันบูรพาศาสตร์ (Institute of Oriental Religions) และเป็นศาสตราจารย์ทางด้านปรัชญาและประวัติศาสตร์ศาสนา แห่งมหาวิทยาลัยโซเฟีย (Sophia) ในกรุงโตเกียว³ ผลงานต่าง ๆ ของนักวิชาการทั้งหลายนี้เองที่ทำให้เกิดการศึกษาศึกษาและวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับเซนในแง่มุมต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และเมื่อมีการกล่าวถึงเซนโดยเปรียบเทียบกับนิกายอื่น ๆ ผู้ที่นิยมชมชอบเซนเป็นทุนเดิมอยู่แล้วก็มักจะยกย่องความมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวและความโดดเด่นที่เซนมีเหนือกว่านิกายอื่น เช่นที่บางท่านบอกว่า “พุทธศาสนาอย่างเซนนี้จัดเป็นพุทธศาสนาประเภทที่มีวิวัฒนาการใหม่ (Developed Buddhism) ในถิ่นที่แพร่หลายไปถึง โดยปกติถูกจัดเป็นฝ่ายมหายาน แต่พวกเซนก็ยังจัดตัวเองไว้ นอกวงของมหายาน เพราะสอนไม่เหมือนมหายานต่าง ๆ ที่มีอยู่ก่อนหรือพร้อมสมัยกับตน ทำให้เกิดมี

¹ David J. Kulupahana **Buddhist Philosophy A Historical Analysis**. (Honolulu : The University Press of Hawaii, 1976) p. 163 โปรดดูประวัติพร้อมทั้งรายชื่อผลงานของท่านทั้งสอง(และนักวิชาการในนิกายเซนท่านอื่น ๆ)ใน John Snelling **The Buddhist Handbook A Complete Guide to Buddhist Teaching and Practice**. (London : Rider, 1989) pp. 336-345

² กล่าวไว้ใน Christmas Humphreys **Exploring Buddhism** (London : Unwin Paperbacks, 1987) p. 109 “We now have a wide knowledge of Rinzai Zen Buddhism, but of Soto Zen, which as a school is of equal age, and claims today a larger number of followers in Japan, we still know comparatively little. One reason is, of course, that the late Dr D. T. Suzuki, who gained his enlightenment in the Rinzai Zen school, wrote of it almost exclusively, and the literature of Zen in Europe is still largely Rinzai Zen.”

³ John Snelling **The Buddhist Handbook** p. 337

คำว่า 'เอกยาน' หรือ 'พุทธยาน' ขึ้นเป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ทางที่ดีที่สุดที่จะกล่าวได้ก็ต้องจัดเซนว่าเป็นฝ่ายมหายานอยู่นั่นเอง เพราะมุ่งหมายจะพาคนทั้งหมดไปสู่การตรัสรู้ซึ่งเป็นใจความสำคัญของนิกายนี้ที่แตกต่างไปจากเถรวาท⁴ และเมื่อคำว่าเถรวาทไปปรากฏในพจนานุกรมของฝ่ายเซน ก็มีบางคนอธิบายเถรวาทว่า “เป็นนิกายที่พวกเซนไม่ยอมรับ แม้จะยอมรับว่าเป็นนิกายที่ถ่ายทอดคำสอนแท้จริงของพระพุทธเจ้าก็ตาม แต่ก็ยังเป็นนิกายที่มีไว้เพื่อพวกภิกษุที่อ่อนแอ ซึ่งมีความเพียรพยายามไม่เท่ากับพวกเซน”⁵ แต่นักวิชาการในฝ่ายเถรวาทบางท่านกลับมองว่า เซนไม่ได้แตกต่างไปจากพุทธศาสนานิกายอื่น ๆ ดังที่ผู้คนส่วนใหญ่เข้าใจแต่อย่างใด ทั้งนี้ เพราะ “หลักการพื้นฐานของเซนที่ตั้งอยู่บนหลักสติปัญญาซึ่งเป็นหลักการร่วมกันของทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน อีกทั้งจุดประสงค์หลักของชาเซน ในนิกายเซนก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับจุดประสงค์หลักของอานาปานสติในหลักสติปัญญานั้นเอง”⁶ นอกจากนี้ ในข้อเขียนบางแห่งของฝ่ายเซนเองก็ดูเหมือนจะบอกว่าเซนกับเถรวาทมีหลักคำสอนที่ลงรอยกันเป็นอย่างดี โดยผู้เขียนได้สรุปว่า “แม้เซนอาจจะดูเป็นสิ่งที่ลึกลับน่างงสนเท่ห์เป็นอย่างมาก อีกทั้งยังเต็มไปด้วยข้อความที่ขัดแย้งกันมากมายก็ตาม แต่เมื่อกล่าวถึงที่สุดแล้ว มันก็คือหลักธรรมวินัยพื้นฐาน ๆ ที่ว่า ทำดี เว้นชั่ว ขำระจิตให้หมดจด อันเป็นพุทธวิถีนั่นเอง”⁷

⁴ “คำชี้แจงของผู้แปล” ใน พุทธศาสนิกฯ, แปลไทย. คำสอนของฮวงโป (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบูชา, 2531) หน้า 15

⁵ Ernest Wood *Zen Dictionary*. (New York : Penguin Books, 1984) p. 112 “Theravada ... is not approved by Zenists, though regarded by them as an authentic teaching of Buddha but intended for the weaker brethren who are not up to the Zen effort”

⁶ Walpola Rahula *Zen and the Taming of the Bull Towards the definition of Buddhist Thought*. (London : Gordon Fraser, 1978) p. 17 “The fundamental principle of Zen is evidently based on *Satipatthana* (Skt. *Smṛtyupasthana*) common to both Theravada and Mahayana systems. The main purpose of *Zazen* in Zen is the same as that of *Anapanasati* in *Satipatthana*.”

⁷ D. T. Suzuki “Lectures on Zen Buddhism” in Erich Fromm, D. T. Suzuki, and Richard De Martino *Zen Buddhism and Psychoanalysis* (New York : Harper colophon books, 1960) p. 76 “Zen may occasionally appear too enigmatic, cryptic, and full of contradictions, but it is after all a simple discipline and teaching :

To do goods,
To avoid evils,
To purify one's own heart ;
This is the Buddha-Way.”

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเกิดคำถามขึ้นมาว่า แท้จริงแล้ว เชนกับเดรวาทต่างกันหรือเหมือนกันแน่ งานวิจัยนี้มุ่งจะศึกษาเฉพาะนิกายรินไซเซนซึ่งเป็นหนึ่งในสองนิกายหลัก ๆ ที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ทั้งสองนิกายดังกล่าวคือ นิกายโซโตเซน (Soto Zen) และนิกายรินไซเซน (Rinzai Zen) ถึงแม้โดยภาพรวม เมื่อมองเปรียบเทียบกับนิกายอื่น ๆ แล้ว ทั้งสองนิกายถือตัวเองว่าเป็นลัทธิฉับพลัน (sudden) ซึ่งเป็นลักษณะโดดเด่นที่นิกายอื่น ๆ ไม่มี แต่เมื่อเปรียบเทียบกันภายในแล้ว ทั้งสองนิกายก็ยังมีข้อแตกต่างกันอยู่ “การปฏิบัติในโซโตถูกมองว่าเป็นมรรควิธีค่อยเป็นค่อยไป อันตรงกันข้ามกับการปฏิบัติในรินไซซึ่งเป็นแบบฉับพลัน”⁸ อีกทั้งในวิธีปฏิบัติ ทั้งสองนิกายก็มีจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ “นิกายโซโต จะเน้นการนั่งสมาธิด้วยการตรึงจิตไว้กับมันตระและลมหายใจ โดยถือว่ามันเป็นวิธินำไปสู่การบรรลุธรรมได้ ส่วนนิกายรินไซจะซับซ้อนขึ้นไปอีก คือจะใช้โกอันเพื่อหยุดยั้งการคิดค้นด้วยวิธีการทางเหตุผล และช่วยทำจิตใจว่าง วิธีการแห่งโกอันเป็นการเล่นสำนวนคำพูดที่ดึงดูดใจอีกทั้งก่อให้เกิดการปฏิบัติที่เหตุผลจะสิ้นสุดลงด้วยการทำลายตัวมันเอง (คือจะดำเนินเรื่อยไปจนถึงจุดตันที่จะต้องทำลายตัวเองในที่สุด)”⁹ จากการที่พุทธศาสนานิกายรินไซเซนมีวิธีปฏิบัติที่แปลกใหม่เช่นการใช้โกอันเป็นต้นซึ่งดูเหมือนจะไม่มีในพุทธศาสนานิกายเดรวาทเช่นนี้ จึงเกิดปัญหาที่น่าสนใจว่า เดรวาทและรินไซเซนมีทัศนะอย่างไรเกี่ยวกับประเด็นมรรควิธีสู่การบรรลุธรรม ทั้งสองนิกายมีความเหมือนกันและความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ส่วนการที่งานวิจัยนี้เลือกศึกษาเฉพาะนิกายรินไซเซนนั้น ไม่ได้เป็นผลมาจากการมองว่ารินไซมีความสำคัญเหนือกว่าโซโตแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะรู้สึกสนใจในวิธีการแห่งซาเซนและโกอัน รวมทั้งอนโด (การถามตอบโดยทันทีทันใดระหว่างอาจารย์กับศิษย์) ที่ดูเหมือนจะเป็นของใหม่ในมุมมองจากฝ่ายเดรวาทเท่านั้นเอง ถึงแม้ว่าในงานวิชาการบางเล่มของฝ่ายตนเอง เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์ในประเทศจีนช่วงที่เซนขยาย

⁸ Peter Harvey *An Introduction to Buddhism Teaching, History and Practices* (Cambridge : Cambridge University Press, 1993) p. 276 “Soto practice is often seen as a gradualist path, in contrast to the ‘sudden’ Rinzai practice.” and see also William K. Bunce *Religions in Japan Buddhism, Shinto, Christianity*. (Tokyo : Charles E. Tuttle Company, 1970) pp. 91-92

⁹ Paul Thomas Sagal “Scepticism, Zen and Eastern Psychotherapy” in John Crook & David Fontana, ed. *Space in Mind East-West Psychology & Contemporary Buddhism* (Dorset : Element Books, 1990) p. 153 “The Soto school stresses sitting meditation, with mantra and breathing, as a means to enlightenment, but Rinzai is more complex, making use of *Koan* to break down rational thinking and empty the mind. The *Koan* method is ultimately rhetorical or persuasive, and forms a practice where reason ends up killing itself.”

สำนักย่อยออกไปเป็น 5 นิกาย ผู้เขียนงานเล่มดังกล่าวจะบอกว่า “พุทธศาสนานิกายรินไซเซนเป็นสำนักที่สำคัญที่สุดในบรรดาสังกัทั้งหมดนั้น”¹⁰ ก็ตาม

1.2 แนวเหตุผล ทฤษฎีที่สำคัญ หรือ สมมติฐาน

เนื่องจากรินไซเซนเป็นส่วนหนึ่งของนิกายเซนทั้งระบบซึ่งได้รวมอยู่ในพุทธศาสนา มหายานอันมีแนวคิดที่พัฒนามาจนเห็นได้ชัดว่าแตกต่างไปจากพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมหรือเถรวาท ในหลายประเด็น เช่น แนวคิดเรื่องการนำพาคนหมู่มากให้ข้ามพ้นวัฏฏทุกข์เป็นหลัก จนสามารถ ขนานนามตัวเองว่า ‘มหายาน’ อันหมายถึง ‘ยานพาหนะขนาดใหญ่ซึ่งนำพาสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้น วัฏฏสงสารเข้าสู่นิพพานได้’ แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ และแนวคิดเรื่องฉราวาสกับนักบวชเป็นต้น ทำให้ภาพรวมของมหายาน(ซึ่งรวมรินไซเซนอยู่ด้วย) ก่อนข้างจะแตกต่างไปจากพุทธศาสนาเถรวาท แต่ในขณะเดียวกัน ทั้งรินไซเซนและเถรวาทต่างก็ได้ชื่อว่าเป็นระบบย่อยที่รวมอยู่ในระบบใหญ่คือ ‘พระพุทธศาสนา’ อันมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาเหมือนกัน ฉะนั้น จึงน่าจะมีแนวคิดบางอย่างที่ทั้งสองระบบยอมรับร่วมกันได้ เช่น แนวคิดเรื่องจุดหมายปลายทางแห่งการดำรงชีวิต หรือ ภาวะปลอดพ้นจากวัฏฏทุกข์เป็นต้น นั่นก็หมายความว่า ทั้งสองน่าจะยอมรับวิถีทางที่เหมาะสม ซึ่งสามารถนำไปสู่จุดหมายดังกล่าวนี้ได้เช่นกัน ความแตกต่างปลีกย่อยแห่งวิธีการในทั้งสองระบบ ถ้าได้รับการพิจารณาให้ดี เราก็อาจจะพบความลงรอยกันอย่างสมเหตุสมผล

1.3 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาทัศนะเกี่ยวกับการบรรลुरुธรรมและวิธีสู่การบรรลुरुธรรมตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญารินไซเซน
2. เพื่อเปรียบเทียบทัศนะเกี่ยวกับการบรรลुरुธรรม และวิธีสู่การบรรลुरुธรรมในสำนักปรัชญาทั้งสองนี้

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ถึงแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวตามที่ปรากฏในเอกสารฝ่ายเถรวาทคือพระไตรปิฎกและอรรถกถาฎีกาต่าง ๆ และใน

¹⁰ Heinrich Dumoulin *A History of Zen Buddhism Translated from the German by Paul Peachey.* (London : Faber and Faber, 1963) p. 118 “The most important of the ‘Five Houses’ is the Lin-chi sect.”

เอกสารฝ่ายรินไซเซนกิจงานเขียนของคณาจารย์ในนิภาษนี้เท่าที่สามารถสืบค้นได้ในขณะนี้ นอกจากนี้แล้วยังได้ใช้งานเขียนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมาประกอบในการศึกษาวิจัยอีกด้วย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยครั้งนี้

1. ทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับประเด็นเรื่องการบรรลุธรรม (ซึ่งเป็นจุดหมาย) และวิถีสู่การบรรลุธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญารินไซเซน
2. ทำให้ทราบข้อคล้ายคลึงกัน หรือข้อแตกต่างกันของสำนักปรัชญาทั้งสอง ที่มีต่อประเด็นดังกล่าวนั้น
3. เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยคนอื่น ที่จะศึกษาเปรียบเทียบพุทธปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญารินไซเซนในเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

1.6 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย โดยเอกสารดังกล่าวสามารถแบ่งได้เป็น 2 ชั้นคือ

- เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ในส่วนของเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ภาษาบาลี 2525 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523) โดยข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจากพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ในส่วนของรินไซเซน ได้แก่ พุทธทาสภิกขุ, แปลไทย. คำสอนของฮวงโป (แปลจาก John Blofeld, tr. *The Zen Teaching of Huang-Po*) ; จงชัย เจนหัตถการกิจ, แปลไทย. บันทึกของรินไซ (แปลจาก Irmgard Schloegl, tr. *The Zen Teaching of Rinzai*) ; *Huang Po's Sermon* in Daisetz Teitaro Suzuki *Manual of Zen Buddhism* ; *Lin-chi's Sayings (The Zen Teaching of Rinzai)* in D. T. Suzuki *Essays in Zen Buddhism Third Series*; *Hakuin's Song of Meditation* in D. T. Suzuki *Essays in Zen Buddhism First Series*.

- เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ในส่วนเถรวาท ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส ภาษาบาลี และงานเขียนของนักวิชาการศาสนาที่สำคัญ เช่น พระเทพเวที¹¹ (ประยูร ปรยุตโต) เป็นต้น ในส่วนของรินไซเซน ได้แก่ เอกสารทางวิชาการที่อธิบาย ขยายความ วิเคราะห์ วิจารณ์ รินไซเซน เช่น งานเขียนของ ดร.ชูสุกิ (Daisetz Teitaro Suzuki) และงานเขียนของ ฮัมฟรีย์ส์ (Christmas Humphreys) เป็นต้น

¹¹ ปัจจุบัน ท่านดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปิฎก (ประยูร ปรยุตโต)

2. เรียบเรียงข้อมูล พร้อมวิเคราะห์ห้วงการเพื่อตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ โดยแบ่งเนื้อหาในการวิจัยออกเป็น 3 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ศึกษาทัศนะเกี่ยวกับการบรรลุลหรรรตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทและรินไซเซน พร้อมทั้งเปรียบเทียบความเหมือนความต่างกันในสำนักปรัชญาทั้งสองนั้น

ตอนที่ 2 ศึกษาทัศนะเกี่ยวกับวิถีสู่การบรรลุลหรรรตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทและรินไซเซน พร้อมทั้งเปรียบเทียบ

ตอนที่ 3 สรุปรและเสนอแนะ

ศูนย์วิทยพัรพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย